

مروری جامع بر مبانی نظری و تکنیک های مدیریت سود تعهدی و واقعی

سمیه صائب نیا*

گروه مدیریت، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران 1467485705@iau.ir

فاطمه جهانجوی

گروه حسابداری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

محدثه سلیمانی

گروه حسابداری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

چکیده

پژوهش حاضر با هدف مرور جامع مبانی نظری و تکنیک های مدیریت سود مبتنی بر اقلام تعهدی و فعالیت های واقعی تدوین شده است. این مطالعه از طریق تحلیل انتقادی پیشینه پژوهش، ضمن شناسایی ابزارهای مدیریت سود، به بررسی ویژگی ها و پیامدهای هر روش می پردازد. با توجه به نقش تعیین کننده مدیریت سود در کیفیت اطلاعات مالی و فرآیند تصمیم گیری ذینفعان، این تحقیق با تبیین تفاوت های بنیادین مدیریت سود تعهدی و واقعی، چشم اندازی جامع از نحوه دستکاری سود ارائه می کند. یافته های این بررسی می تواند به ارتقای دانش تخصصی پژوهشگران و بهبود تحلیل های مالی مدیران در شناسایی الگوهای مدیریت سود کمک شایانی نماید.»

واژگان کلیدی: مبانی نظری و تکنیک های، مدیریت سود، تعهدی و واقعی

مقدمه

در بین اطلاعات مالی منتشر شده، سود حسابداری مورد توجه بسیاری از استفاده کنندگان است. سهامداران و سایر ذی نفعان شرکت در مقایسه با سایر شاخص های ارزیابی عملکرد مانند حاشیه سود و زیانهای نقدی اتکای بیشتری به سود حسابداری دارند. از این رو برای تعیین میزان شفافیت افشای اطلاعات، شفافیت سود حسابداری اندازه گیری خواهد شد. (قائم و همکاران، ۱۳۹۱) مدیریت سود و هموارسازی سود که به طور عمده، توجه فزاینده ای از سوی مجامع علمی به خود جلب کرده اند، حسابداری ساختگی، مفهومی است که در حوزه محدودتری توسط مجامع حرفه ای و مجامع علمی مورد توجه قرار گرفته است. (ستایش و همکاران، ۱۳۹۱) تجزیه و تحلیل تحقیقات نشان می دهد که حرفه حسابداری و حسابرسی میتواند تا حد زیادی از مزایای بلاکچین سود ببرد و الگوی فعلی این حوزه ها ممکن است در نهایت به لطف این فناوری در حال ظهور تغییر کند. (عطایی و همکاران، ۱۴۰۴) مدیریت سود تعهدی با تغییر در روش های حسابداری و تخمین ها، هنگام گزارش رویداد در صورتهای مالی ایجاد میشود. تغییر روش استهلاك دارایی های ثابت و تغییر ذخیره مطالبات مشکوک الوصول، مثال هایی از این روش هستند. (نوبخت و همکاران، ۱۴۰۱) اقلام تعهدی به دلیل آن که مستلزم پیش بینی، قضاوت و برآورد مدیریت میباشد، فرصتی برای مدیریت سود فراهم می نمایند و هر چه این اختیارات بیشتر باشد میزان مدیریت سود افزایش می یابد. (حسینی و همکاران، ۱۳۹۶) یکی از مسائلی که محققان باید هنگام استفاده از اقلام تعهدی اختیاری در نظر بگیرند این است که باید از یک مقدار علامت دار یا قدر مطلق استفاده شود. اگر اگرچه چه اکثر مطالعات فرض می کنند که می که حسابرس برای اقلام تعهدی کاهش درآمد، ترجیح می دهد از اقلام تعهدی اختیاری علامت دار استفاده کند. از طرفی مطالعات دیگر مدیریت سود صعودی و نزولی را به همان اندازه مشکل ساز می داند و از این رو بر مقدار قدر مطلق اقلام تعهدی اختیاری اتما می کنند. (صادقیان و همکاران، ۱۴۰۳) نشان میدهد که گزارشگری مالی صرفاً ارائه اعداد و ارقام نیست، بلکه کیفیت و شفافیت این اطلاعات است که ارزش واقعی آن ها را تعیین می کند. در نهایت هر چه کنترل و ارزیابی بر گزارشگری مالی دقیق تر باشد، اعتماد بازار و اعتبار اطلاعات مالی افزایش یافته و تصمیم گیری اقتصادی در سطح کلان و خرد به صورت صحیح تری انجام خواهد شد.

مبانی نظری

۱- مبانی نظری مدیریت سود

۱.۱ نظریه نمایندگی

بر اساس نظریه نمایندگی، جدایی مالکیت از مدیریت موجب بروز تضاد منافع میان مدیران و سهامداران می شود. مدیران ممکن است برای حداکثرسازی منافع شخصی خود، از ابزارهای مدیریت سود استفاده کنند (Meckling, 1976 & Jensen).

۲.۱ نظریه اطلاعات نامتقارن

وجود عدم تقارن اطلاعاتی میان مدیران و استفاده کنندگان صورت های مالی، بستر مناسبی برای مدیریت سود فراهم می کند. مدیران به دلیل دسترسی به اطلاعات داخلی، قادرند سود گزارش شده را به صورت هدفمند دستکاری کنند (Scott, 2015).

۳.۱ نظریه قراردادهای

بسیاری از قراردادها (مانند قراردادهای بدهی و پاداش مدیریت) مبتنی بر ارقام حسابداری هستند. از این رو، مدیران انگیزه دارند از مدیریت سود برای اجتناب از نقض قراردادهای پاداش یا افزایش پاداش ها استفاده کنند (Zimmerman, 1986 & Watts).

۴.۱ نظریه هزینه های سیاسی

شرکت های بزرگ و سودآور ممکن است برای کاهش توجه نهادهای نظارتی یا فشارهای سیاسی، سود گزارش شده خود را کاهش دهند (Zimmerman, 1986 & Watts).

۲- مدیریت سود تعهدی

۱.۲ مفهوم مدیریت سود تعهدی

مدیریت سود تعهدی به دستکاری سود از طریق انتخاب رویه ها و برآوردهای حسابداری بدون تغییر در جریان های نقدی واقعی اشاره دارد. این نوع مدیریت سود معمولاً در چارچوب استانداردهای حسابداری انجام می شود اما می تواند کیفیت سود را کاهش دهد (Dechow et al., 2010).

۲.۲ تکنیک های مدیریت سود تعهدی

مهم ترین تکنیک ها عبارتند از: تغییر در برآورد مطالبات مشکوک الوصول، تغییر در عمر مفید و روش استهلاک دارایی ها، زمان بندی شناسایی درآمد، استفاده از ذخایر اختیاری (مانند ذخیره ضمانت)،

۳.۲ مدل های اندازه گیری مدیریت سود تعهدی

مدل جونز (Jones, 1991)

مدل جونز تعدیل شده (Dechow et al., 1995)

مدل کاتاری و همکاران (Kothari et al., 2005)

۳- مدیریت سود واقعی

۱.۳ مفهوم مدیریت سود واقعی

مدیریت سود واقعی به دستکاری فعالیت های عملیاتی شرکت با هدف تأثیرگذاری بر سود گزارش شده اشاره دارد. این نوع مدیریت سود معمولاً از طریق تغییر در تصمیمات واقعی کسب و کار انجام می شود و می تواند آثار بلندمدت منفی بر عملکرد شرکت داشته باشد (Roychowdhury, 2006).

۲.۳ تکنیک های مدیریت سود واقعی

- کاهش مخارج اختیاری (مانند تحقیق و توسعه یا تبلیغات)

- افزایش فروش از طریق تخفیف های غیرعادی
- افزایش تولید بیش از حد برای کاهش بهای تمام شده کالای فروش رفته
- ۳.۳ اندازه گیری مدیریت سود واقعی
- روش رایج اندازه گیری مبتنی بر مدل های:
- جریان های نقدی عملیاتی غیرعادی
- هزینه های اختیاری غیرعادی
- هزینه تولید غیرعادی (Roychowdhury, 2006)

۴- مقایسه مدیریت سود تعهدی و واقعی

مدیریت سود واقعی	مدیریت سود تعهدی	ویژگی
دارد	ندارد	تأثیر بر جریان نقدی
دشوارتر	آسان تر	کشف توسط حسابرسان
بیشتر	کمتر	هزینه اقتصادی
بالقوه مخرب	محدود	اثر بلندمدت

ادبیات پژوهشی نشان می دهد که مدیران بسته به شرایط محیطی، نظارتی و حاکمیت شرکتی، از ترکیبی از مدیریت سود تعهدی و واقعی استفاده می کنند. با افزایش سخت گیری استانداردها و نظارت حسابرسی، تمایل مدیران به مدیریت سود واقعی افزایش یافته است (Cohen et al., 2008).

پیشینه تحقیق

حسینی و جمکرانی در سال (۱۳۹۶) تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای پژوهش های مدیریت سود انجام دادند که نشان می دهند پژوهش های مدیریت سود در بازه زمانی مورد بررسی، به طور کلی و در ژورنال های مختلف، با توجه به گستردگی حوزه های مورد پژوهش در حسابداری و امور مالی، سهم قابل توجهی از پژوهش های انتشار یافته در نشریات مورد بررسی را به خود اختصاص داده، با افت و خیزهای مختلفی روبه رو بوده و از نظم خاصی به شکلی افزایش یا کاهشی پیروی نمی کنند. افزایش قابل توجه حجم پژوهش های صورت گرفته در سال ۲۰۰۲ و ۲۰۰۸، همزمان با تصویب قانون SOX و عbran مالی آمریکا و دو سال متوالی پس از آن را می توان واکنش این حوزه به رخدادهای مذکور دانست.

یونس نوبخت و مریم نوبخت در سال (۱۴۰۱) تحقیقی با عنوان مطالعه علم سنجی تحقیقات مدیریت سود در ایران انجام داد که یافته های پژوهش نشان می دهد تحقیقات مدیریت سود در ایران با فاصله ۳۷ ساله از سایر کشورها و از سال ۱۳۸۲ شروع شده است. پژوهش های مرتبط با مدیریت سود واقعی نیز با ۱۴ درصد از مجموع این تحقیقات سهم اندکی از این نوع پژوهش ها را در ایران به خود اختصاص داده است.

رودشینی و محسنی در سال (۱۳۹۷) تحقیقی با عنوان مدیر، مدیریت نوشتار و مدیریت سود انجام داد که نشان می دهد بین مدیریت نوشتار و مدیریت سود رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد و انتظار می رود مدیریت نوشتار و مدیریت سود بصورت همزمان به وسیله شرکت ها استفاده شوند.

صادقیان و گرامی در سال (۱۴۰۳) تحقیقی با عنوان مدیریت سود و حسابرسی انجام دادند که نشان می دهد بحث مدیریت سود بدون مطرح کردن مدیریت سود واقعی کامل نخواهد شد. چرا که بر خلاف مدیریت سودا اقلام تعهدی، مدیریت سود واقعی می تواند بر جریان های نقد جاری و آتی تاثیر گذاشته و آنها را تغییر دهد.

ثقفی و پوریانسیب در سال (۱۳۸۸) تحقیقی با عنوان نظریه ی مدیریت سود انجام دادند که نشان می دهد نظریه ی شراکت در میان نظریه های مدیریت سود یک نظریه ی مسلط است. بر این اساس، نظریه شرکت به عنوان یک نظریه ی مسلط بر پایه ی کار [۳۷] با سه رویکرد متمایز شامل رویکرد هزینه ی قرار دادها، رویکرد تصمیم گیری، و رویکرد سیاسی - قانونی باز خوانی می شود.

روش تحقیق

هدف از تحقیق حاضر مروری بر مبانی نظری تکنیک های مدیریت سود اقلام تعهدی و غیر تعهدی است؛ بنابراین روشی که استفاده کردیم روش کتابخانه ای است که در آن پژوهشگر با استفاده از منابع موجود مانند کتابها، مقالات، پایان نامه ها و سایر اسناد مکتوب یا دیجیتالی، اطلاعات مورد نیاز خود را جمع آوری و تحلیل می کند. در این روش، داده ها به صورت مستقیم از میدان یا آزمایش به دست نمی آید بلکه براساس مطالعه منابع پیشین انجام می شود. این روش معمولاً برای بررسی پیشینه پژوهش، تدوین چارچوب نظری و گردآوری اطلاعات تاریخی یا آماری کاربرد دارد و از سرعت، هزینه کم و دسترسی وسیع به اطلاعات برخوردار است.

نتیجه گیری

مدیریت سود به عنوان یکی از موضوعات اساسی در حوزه حسابداری و گزارشگری مالی، نقش مهمی در کیفیت اطلاعات مالی و تصمیم گیری استفاده کنندگان صورت های مالی ایفا می کند. نتایج این مطالعه مروری نشان می دهد که مدیران شرکت ها با بهره گیری از انعطاف پذیری موجود در استانداردها و رویه های حسابداری، می توانند از طریق اقلام تعهدی و غیرتعهدی بر سود گزارش شده تاثیر بگذارند و تصویری متفاوت از عملکرد مالی واحد تجاری ارائه دهند.

یافته های نظری پژوهش حاکی از آن است که مدیریت سود مبتنی بر اقلام تعهدی به دلیل اتکای آن به برآوردها، قضاوت ها و پیش بینی های مدیریتی، بیشترین زمینه را برای دستکاری سود فراهم می کند. تغییر در روش های حسابداری، برآورد ذخایر و زمان بندی شناسایی درآمدها و هزینه ها از مهم ترین ابزارهای مورد استفاده در این نوع مدیریت سود به شمار می روند. در مقابل، مدیریت سود مبتنی بر اقلام غیرتعهدی که بیشتر بر جریان های نقدی واقعی و تصمیمات عملیاتی استوار است، اگرچه محدودتر و پرهزینه تر به نظر می رسد، اما می تواند اثرات واقعی تری بر عملکرد جاری و آتی شرکت ها بر جای بگذارد.

بررسی تفاوت های میان اقلام تعهدی و غیرتعهدی نشان می دهد که اتکای صرف به سود حسابداری بدون توجه به کیفیت آن و ترکیب اقلام تشکیل دهنده سود، می تواند منجر به برداشت های نادرست از وضعیت مالی شرکت ها شود. از این رو، تحلیل همزمان سود تعهدی و جریان های نقدی عملیاتی می تواند در ارزیابی دقیق تر عملکرد مالی و شناسایی رفتارهای فرصت طلبانه مدیریتی نقش مؤثری ایفا کند.

در نهایت، نتایج این پژوهش تأکید می کند که افزایش شفافیت گزارشگری مالی، تقویت نقش حسابرسان و نهادهای نظارتی و آگاهی سرمایه گذاران نسبت به تکنیک های مدیریت سود، می تواند به کاهش آثار منفی مدیریت سود و ارتقای قابلیت اتکای اطلاعات مالی منجر شود. این مطالعه می تواند به عنوان مبنایی نظری برای پژوهش های تجربی آتی در زمینه مدیریت سود تعهدی و غیرتعهدی مورد استفاده قرار گیرد و به توسعه دانش در این حوزه کمک نماید.

منابع

- Healy, P. M., & Wahlen, J. M. (1999). *A review of the earnings management literature and its implications for standard setting*. Accounting Horizons.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). *Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure*. Journal of Financial Economics.
- Jones, J. J. (1991). *Earnings management during import relief investigations*. Journal of Accounting Research.

- Dechow, P. M., Sloan, R. G., & Sweeney, A. P. (1995). *Detecting earnings management*. The Accounting Review.
- Roychowdhury, S. (2006). *Earnings management through real activities manipulation*. Journal of Accounting and Economics.
- Cohen, D. A., Dey, A., & Lys, T. Z. (2008). *Real and accrual-based earnings management in the pre- and post-SOX periods*. The Accounting Review.
- Scott, W. R. (2015). *Financial Accounting Theory*. Pearson.
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1986). *Positive Accounting Theory*. Prentice Hall.
- Kothari, S. P., Leone, A. J., & Wasley, C. E. (2005). *Performance matched discretionary accrual measures*. Journal of Accounting and Economics.
- نیکومرام، هاشم، نوروش، ایرج، مهر آذین، علیرضا. (۱۳۸۸). ارزیابی مدهای مبتنی بر اقلام تعهدی برای کشف مدیریت سود جلد پژوهش های مدیریت، ۲۰ (۸۲)، ۱-۲۰.
- مشایخی، بیتا، مهرانی، سامان، مهرانی، کاوه، کرمی، غلامرضا. (۱۳۸۴) - نقش اقلام تعهدی اختیاری در مدیریت مود شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و فصلنامه بررسی های حسابداری و حسابرسی، ۱۲(۴)، ۷۴-۶۱.
- مکاری، هاشم و همکاران (۱۴۰۰)، بررسی تاثیر قیاس پذیری اطلاعات حسابداری بر مدیریت واقعی سود و مدیریت سود تعهدی فصلنامه مطالعات نوین کاربردی در مدیریت، اقتصاد و حسابداری
- ابراهیمی و کردار، علی و سیدی، سید عزیز (۱۳۸۷). نقش حسابرسان مستقل در کاهش اقلام تعهدی اختیاری مجله بررسی های حسابداری و حسابرسی، ۱۶، ۳-۱۶.
- صالحی، اله کرم و صالحی، بروزه (۱۳۹۴). مروری بر مدل های اندازه گیری مدیریت سود، اقلام تعهدی اختیاری و درآمد اختیاری. دانش حسابداری و حسابروی مدیریت، ۱۰۳-۱۱۸.
- مجتهد زاده، ویدا و بابایی، زهرا (۱۳۹۱). تاثیر کیفیت حسابرسی مستقل بر مدیریت سود و هزینه سرمایه سهام. نشریه دانش حسابداری مالی ۱۱(۶)ص ۷۵-۱۱
- نویخت، یونس (۱۴۰۱) مطالعه علم سنجی تحقیقات مدیریت سود در ایران
- فصلنامه علمی بازیابی دانش و نظامهای معنایی، ۹، ۳۰، ۹۳ - ۱۱۸.
- جمکرانی، رضا، حسینی، نیره سادات. (۱۳۹۶) تحلیل محتوای پژوهش های مدیریت سود فصلنامه علمی پژوهشی حسابداری مدیریت، ۱۰، ۳۵، ص. ۹۳.
- صادقیان، سمیه، گرامی، علی. (۱۴۰۳) مدیریت سود و حسابرسی، ه دانش حسابداری، (۳)، ۸، صص ۱۷۱-۱۵۱
- قائمی، محمد حسین. (۱۳۹۱) رابطه بین شفافیت اطلاعات حسابداری و موجودی نقدی فصلنامه علمی پژوهشی حسابداری مدیریت، ۵، ۱۲ ص. ۶۷.
- حساس یگانه، ی. (۱۳۹۰). تئوری حسابداری. سازمان حسابرسی.
- شباهنگ، ر. (۱۳۹۴). حسابداری مالی پیشرفته. انتشارات نگاه دانش.